

## PAPER DETAILS

TITLE: HAÇLI KRALLIGI DÖNEMİNDE FILİSTİN`DE HIRİSTİYAN NÜFUS: KİLİSELERİN  
TANIKLIGI

AUTHORS: R Denys PRINGLE,Muammer GÜL

PAGES: 101-114

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257486>

## **HAÇLI KRALLIĞI DÖNEMİNDE FİLİSTİN'DE HİRİSTİYAN NÜFUS: KİLİSELERİN TANIKLIĞI\***

**R. Denys PRINGLE**

**Çev. Muammer GÜL\*\***

**P**apa Urban II'nin 1095 yılındaki ilk haçlı seferini başlatırken açıkladığı temel hedeflerden bir tanesi doğu Hristiyanlarına yardım götürmektir. Haçlı seferlerinin genelde bu amacı ne derece gerçekleştirmiş olduğu belli değildir ve bunun Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar arasındaki tartışmaları günümüze kadar gelmiştir. En yoğun olarak ise Levant'ın kendi içerisinde

\* Bu yazı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından Haçlı Seferlerinin 900. yılı münasebeti ile düzenlenen *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*'nda (İstanbul 1997) sunulan bir bildiri olup Türk Tarih Kurumu tarafından *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (Ankara 1999)* adı ile kitap haline getirilen eserden alınmıştır.

\*\* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. [muammergul@harran.edu.tr](mailto:muammergul@harran.edu.tr)

tartışılmıştır ki, günümüz bölge Hristiyanları, 11.yüzyılın sonunda Frankların bölgeye intikallerini batı müdahaleciliğinin istenmeyen ilk bölümleri ve takip eden bütün problemlerin kaynağı olarak tasvir etmektedirler.

Birinci Haçlı Seferinin askeri başarısı, Kudüs'ü de içine alan geniş Levant topraklarının Müslüman kontrolünden kurtulmasını sağlamakla kalmadı, aynı zamanda Batıların hakimiyeti altında bir dizi politik kurumları da ortaya çıkardı. Hemen hemen iki yüzyıl süren Kudüs Krallığı bunlardan biriydi (1191 yılında başkentini Kudüs'ten Akra'ya nakletti). 1099'dan 1187 yılına kadar süren Kudüs Krallığı bugünkü İsrail, Filistin, Batı Ürdün ve Güney Lübnan'ı içine alıyordu.

Kudüs'ün ele geçirilmesini takiben bölgeye, kimisi İsa'nın topraklarında yaşayıp ölmek aşkı ile, kimisi de basitçe kendine yeni bir hayat kurmak isteyen yerleşimcilerin akınları başladı. Bu yeni gelenler karşılarında Müslüman, Hristiyan, Dürzi, Yahudi ve Samirilerden oluşan yerli toplulukların yaşadığı bir ülke buldular.

Kutsal toprakların tasvirini yapan 12. yüzyıla ait geç bir Latin kaynak, Hristiyan toplulukları (önyargılı Batılı bakış açısıyla) şöyle sıralar:

Latinlerden veya Katoliklerden sonra Grekler gelir ki hem inançlarında hem de kanunlarında dalalet içindedirler. Ayinlerini Grekçe yapar ve ekmek kullanırlar. Saçlarını da uzun tutarlar.

İkinci olarak Suriyeliler (veya *Süryanîler*) gelir. Greklerin aksine temiz tıraşlı olurlar veya sakalları düzgündür. İnanç ve dini meselelerde Grekler gibi olmakla birlikte günlük hayatta Arapça, ayinlerinde ise Grekçe konuşurlar.

Üçüncü olarak kendi dilleri olan ve hem Latin hem de Greklerden ayrı olan Ermeniler gelir. Grekler ile Ermeniler arasında süregelen bir nefret olmasına rağmen Papalığın arabuluculuğu ile Kral

Leon'nun Tarsus'ta 6 Ocak 1198'deki taç giyme töreninde Mainzli Conrad kendi kiliseleri ve Roma kiliselerinin birliğinden bahsetmiştir.

Ondan sonra uzun sakallı fakat kısa saçlı Gürcüler gelir. Her konuda Grekleri taklit ederler ancak kendi yazı dilleri de mevcuttur.

Daha sonra gelen Yakubîler (Jabobinler) ise Nesturî inancına sahiptirler ve dil olarak Keldanî veya Suriye dilini kullanırlar.

Daha sonra son olarak Nesturîler vardır. Bu grup İsa'nın kutsallığını reddeder ve Meryem'in oğlunun sadece insan olduğunu iddia ederler ve onlar da Suriye dilini kullanırlar.

Kaynağımız, 1180 yılında Monotelitismi bırakıp ayrı bir patrikliği, hiyerarşisi, ayinleri ve kanunları olduğu halde Roma ile birleşik kiliseliği ilk kabul eden grup olan Marunilerden bahsetmez.

Haçlı Krallığı zamanındaki Filistin'in Hristiyan nüfusunun büyüklüğünü tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Hatta Hristiyan sayısını Müslüman, Yahudi ve Samaritlerle kıyaslamak da imkansızdır. Ancak hacıların tuttuğu kayıtlar ve kroniklerden bölgedeki farklı toplulukların dağılımı hakkında genel bir fikir sahibi olabiliriz. Belirli bölgelerdeki Hristiyan olmayan toplulukları kaydeden kaynaklar da negatif işaretler verir.

Son yıllarda, Haçlı dönemi Filistin'indeki kır yerleşimi hakkında arkeolojik çalışmalar ek kaynak sağlamıştır.

Arkeolojik yaklaşımın en büyük zorluklarından biri, saha çalışması ile veya kazıyla bulunan bir sitenin 12. veya 13. yüzyılda iskan edildiğini veya bir binanın Frank dönemine ait olduğunu mimari analizle söyleyebildiği halde burayı yapan veya oturanların Frank mı yoksa yerli Hristiyan ve Müslümanlar mı olduğunu saptayamamasıdır. Fakat bir kilise, hem o binayı yapanın bir Hristiyan olduğunu hem de bu kiliseyi kullanan Hristiyan bir toplumu daha kesin ispatlamaktadır. Bunun yanında çoğu durumlarda belgelerden, kitabelerden ve mimari analizlerden değişik amaçlar için yapılmış kiliseleri de ayırt edebiliriz.

İngiliz Arkeoloji Okulu 1979 yılında Kudüs'te 12. ve 13. yüzyıllarda Haçlı Krallığı döneminde kullanıldığı bilinen 400 civarında kilise için bir derleme projesi başlattı. Çalışmanın üçte ikisi tamamlanmış olup geriye kalanlar da bilhassa Kudüs, Akra ve Sur gibi büyük şehirler ile ilgili eserlerdir. Bu aşamada da bir hayli ilerleme kaydedilmiştir ve 1099-1187 arası dönemde (Sina, Edom, Moab hariç) mevcut olduğu bilinen kiliseler hakkında dağılım ve sayısal değerlendirme yapabiliriz.

İlk Haçlı Seferini başlatan Roma Kilisesi olmuştur. İlk safhalarda akıllarında olmasa da daha sonra bölge işgal edilince kilise kalıcı bir Latin varlığının yerleşmesinde rol oynamıştır. Kudüs Ortodoks patriği Simon'un Kudüs kuşatması devam ederken Kıbrıs'ta sürgünde ölmesi Franklara Kudüs'ü alınca yerine Latin bir patrik seçme fırsatı verdi. Diğer yerlerde de Latin piskoposlar boşalan Ortodoksluğun yerini aldı. Ortodoksların Holy Sepulchre, Lud'daki St. George's ve Betlehem'deki Nativity Kilisesi gibi bazı önemli ve kutsal katedral ve kiliselerde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmişse de Kudüs Krallığındaki kilise hiyerarşisi Latinlerin kontrolündeydi. Buna rağmen bazı bölgelerde 12. yüzyıl Ortodoks

piskoposlarının Ortodoks ahalinin başında görev yaptığını da görmekteyiz. Mesela Gazze ve Beyt Cibrin'deki Greklerin başpiskoposu olan Meletos 1173'te Hebron bölgesinde ve İsaías (başpiskopos) 1192'de Lud Ortodoks bölgesinde yetkili olmuşlardır. Ermenilerin Kudüs'te ayrı bir katedralleri olduğu gibi Yakubiler de hem Kudüs hem de Akra'da ayrı katedrallere sahiptiler.

Kudüs Krallığında, bir haritada gösterildiği üzere, 15 Latin katedral kilisesi vardı. Bunların dağılımı Franklardan ziyade Bizans eski yerleşimini işaret ederler. Siyasi durum ve nüfus hareketliliğine göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Mesela Betlehem 1110 yılında piskoposluk oldu ve 1153 yılında şehir düştüğünde piskoposluk bölgesi Askalan'ın eski bir bölgesini içine alıyordu. Galile piskoposluğunun Baysan'da olan merkezi Tabor Dağı'na taşındı ve başrahibi de Papa Paskal II tarafından 1103 yılında başpiskoposluğa terfi ettirildi. 1109'da Nazaret piskoposu da atandı ve 1128 yılında metropoliten piskoposluk oraya taşındı. Bunun sebebi piskoposluk kilisesini Hristiyan nüfusa en iyi hizmet edebilecek bir yere taşımaktı. Baysan o zaman sadece bir köydü. 1167'de Petra'daki Bizans piskoposluğu tekrar kurulunca yeri değiştirilerek Kerek'in kuzeyinde Frank yerleşimcilerinin bulunduğu bölgeye taşındı. Hebron piskoposluğu 1168 yılında, kısmen Betlehem gibi, kutsal kilise statüsü alması dolayısı ile kurulmuştu. Belki de askeri sebeplerle kurulmuştu ama (o İbrahim'in türbesini ihtiva etmektedir) zaten az sayıdaki Hristiyan nüfustan çok daha fazla Müslüman orada yaşıyordu.

Tüm Latin ve Ortodoks kiliseler bölgelerine düştükleri piskoposlara tabi idiler. Tespit edilen 69 kiliseden 50 tanesi Latin, 17 tanesi Ortodoks, 1 tanesi Yakubi ve 1 tanesi de Marunilere aittir. Her üç kiliseden en az ikisi Latin'dir.

Abud'daki Suriye Ortodoks cemaatine (belki de Yakubi) sahip St. Mary Kilisesinin kitabesi binanın 1058 yılında restore edildiğini kaydeder. Köyün 1167 yılında Hospitallere satılmasına rağmen 12. yüzyılda halkının çoğunlukla Arapça konuştuğu, Suriye ve Grek ayinleri yaptıkları anlaşılmaktadır. Deyr Zekeriya bölgesindeki kilisenin bir Yakubi kilisesi olduğu daha kesindir. Bu köy daha sonra, 1148 yılında Urfa mültecilerince elde edilip Kudüs'teki Yakubi Kilisesi St. Mary Magdelene'nin başrahip Ignatius liderliğinde yerleşime tabi oldu ve bunlar yalnız evler değil aynı zamanda bir kilise ve kale (ya da kule) de inşa ettiler. Fahma'da bulunan küçük bir kiliseye (Latin) güney cephesinden küçük bir ibadet yeri ilave edilmiştir. Bu da tahminen Latin olmayanların kullanımı içindir ki orada Süryani ve Yakubi yerleşimi şüphesini gündeme getirir. Yine de böyle çift yönlü kiliseler 13. yüzyılda Kıbrıs'ta yaygın olmasına rağmen Haçlılar dönemi Filistin'inde pek fazla görülmez. Daha büyük yerleşim yerleri olan Gazze ve Remle'de hem Latin hem de Greklerin ayrı kiliseleri vardı ancak Latin kiliseleri daha büyüktür.

Latin bölgelerinde normalde bir yerleşim yerine bir kilise düşmektedir. Ancak 12. yüzyıl sonlarına doğru nüfus artışı ile birlikte Yafa ve Nablus'ta kenar mahallelerde yeni kiliseler inşa edilmiştir. Eğer Ceneviz ve Venedik kiliselerini saymazsak Akra'da da birden fazla bölge kilisesinin varlığını söyleyebiliriz. Bir kilisenin büyüklüğü oradaki Latin nüfusun her zaman doğru bir göstergesi sayılmaz. Örneğin Gazze'deki kilise Beyrut katedralinden daha büyüktü, hatta Kayseriye katedrali ile kıyaslanabilecek büyüklükteydi ama Tyreli William'a göre Gazze'de tüm Latin nüfus kasabayı dolduracak kadar bile değildi.

12. yüzyılda kurulan kiliseler genel olarak yeni Latin yerleşim bölgeleri ile örtüşmektedir. Ürdün’ün ötesindeki Şevbek (veya Montreal) Kalesi 1115 yılında Baldwin I tarafından yaptırıldı ve bölgedeki toprakların teslim edildiği şövalye ve diğer askerler için sağlam mevkiiler durumundaydı. Burada iki kilise kalıntısı bulunmaktadır. Kalenin ortasında ve büyük olan kilise bölge kilisesi olmalıdır. Daha küçük olan ikinci kilise ise çevredeki yerel Ortodoks Hristiyanlar için olmalıdır. Bölge kiliseleri aynı zamanda Galile’deki Mi’iliye, güneybatıdaki Yubna (İbelin) ve Deyr al Balah kaleleriyle de çalışmaktaydı. Holy Sepulchre rahiplerince el-Bire ve el-Kubayba kasabalarında yapılan iki kilise arasında büyük benzerlikler vardır. Aynı şekilde Tabor Dağı manastırının dağın eteklerindeki Daburiye’de kurulduğu gibi diğer yeni yerleşim alanları olan Beyt Suriq ve er-Ram’da da kiliseler mevcuttur.

Bernard Hamilton Kudüs krallığında manastır kiliselerinin ve askeri düzenin üstünlüğü ve çoğunluğu sebebiyle laik kiliselerin gelirden yoksun kaldıklarını açıklamaktadır. Aslında Templar ve Hospitaller kiliseleri hemen hemen piskoposluk otoritesinin dışında bulunuyorlardı(1139 ve 1145). Nazaret başpiskoposu ile Josephat’ın St. Mary Manastırı arasında Lacun’daki bölge kiliseleri üzerine çıkan tartışma bir yüzyıldan fazla sürüp gitmiştir ve 1263 yılında Memlûklar Galile’yi fethedip piskoposun kendi katedralini yıktıklarında tartışma hala devam ediyordu. Aynı manastır ile Lud piskoposu arasında, Yafa yakınlarındaki, Safiriye kilisesi üzerine çıkan tartışma ise 1138’de uzlaşma yolu ile daha kolay çözüldü. Ve 1155 yılında manastır Hayfa yakınlarındaki Tinama kilisesi için, Kayseriyye başpiskoposluğu içerisinde, tam bölge statüsü elde etti.



Toplam 50 adet Latin bölge kilisesine karşılık (öncekileri kapsayan) 78 tane Latin manastır kilisesi ve bunlara bağlı 16 küçük kilise bulunuyordu. Araştırmalar göstermektedir ki 12. yüzyılda (The Holy Sepulchre'nin şubeleri hariç) belirtilen 50 Latin kilisesinin 13 tanesi dinî ve askerî otoritelerce kabul ediliyordu. Ayrıca statüsü belli olmayan 14 kilise de dinî otoritelerin elindeydi ki bunların 4 tanesi İtalyan kolonisine ait idi. Böylece 12. yüzyılda kaydedilen 224 Latin kilisesinden 125 tanesi (%56) kısmen veya tamamen kendi piskoposlarının kontrolünün dışındaydı.

Laik kiliseler için verilen rakamların tersine Ortodoks ve Latin manastırlarının sayıları daha dengeli idi. 60 Ortodoks manastıra karşılık 78 Latin manastırı vardır. Bunların asıl yoğunluk kazandığı yer Kudüs ve onun güney ve doğusundaki Yahudi Çölündeydi. Geç Roma ve Bizans dönemlerinde bu Yahudi Çölü geleneksel olarak manastır kurmanın yaygınlaştığı yerlerdi ve 3. ile 7. yüzyıllar arasında 45 'laurae' ve 'coenobia' yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. Ayrıca arkeolojik bulgular ile 23 tane daha tespit edilmiştir. 12. yüzyılda manastır sayısında belirgin bir azalma olsa da İmparator Manuel I Comnenus zamanında manastır hayatında küçük bir canlanma olmuştur. Onun döneminde Choziba (1179), St. Mary Kalamon (Deyr Hacla), St. John (Babtist), St. Elias, St. Euthymius manastırları tekrar inşa edildi veya restore edildi. St. Sabar, St. Theoctistus ve St. Theodosius manastırları tekrar faaliyete geçerken St. Gerasimus, St. John Chrysostom ve St. Chariton manastırları da ziyarete açıldı. Quorantene (Dok) Dağındaki manastır Kutsal Mezar'ın (Holy Sepulchre) Latin bölümü olarak restore edildi. Ortodoks manastırlarının bulunduğu diğer yerler: Sina Dağı, Tabar Dağı, Karmel Dağı, Tell Yunus ve Cebel Harun, ve

Askalan'da, el Ba'ina, Beyt Cibrin, Beyrut, Betlehem, Gazze, Yafa, Kerek, Nazaret, Remle, Sebastiyе, et-Taiyibe, et-Tira ve belki Akra ve Sur'dur. Gürcüler yerleştiği Kudüs yakınlarındaki Cross Manastırı bölgesinde onların bir rahibe evi vardı.

### **KİLİSELERİN DAĞILIMI**

Son olarak 12. yüzyıldaki Filistin Hristiyan toplulukları ile ilgili ipuçları verecek olan kiliselerin dağılımını değerlendirmek için yine haritaya dönmek istiyorum. Frankların kırsal yerleşimleri hakkındaki fikirler Dr. Ronnie Ellenblum'un çalışmaları ile değişmiştir. R.C. Smail ve Joshua Prawer gibi ilk araştırma yapanlar Frankların şehir, kale ve manastırların dışında kırsal kesimde çok az yerleştiklerini belirtmektedirler. Kırsal kesimlerde genellikle Müslümanların yaşadığı ve bazı bölgelerde de bağlılıkları şüpheli olan doğu Hristiyanlarının bulunduğu düşünülüyordu. Ellenblum, dökümanter kaynaklara ilaveten, kırsal yapılardaki arkeolojik incelemeleri de kullanarak şu sonuçlara vardı: İlk olarak Frankların kırsal yerleşimleri şimdiye kadar sanılandan çok daha yoğun olmuştur. İkinci olarak bazı bölgelerde Hristiyan nüfus Müslümanlardan fazla olmuştur. Üçüncü olarak yerel Hristiyanlardan çekinmekten ziyade, Franklar önceden iyi organize olup yerleştikleri yerlerde kalmaktaydılar. Ellenblum bunu iki harita yardımı ile açıklamaktadır. Birincisinde kırsal yerleşim bölgelerinin dağılımını gösterir ki buralarda Franklara ait olduğu sanılan bina kalıntıları mevcuttur. İkinci harita ise 3. yüzyıl ile 7. yüzyıl arasındaki kilise

dağılımını göstermektedir. İkisi arasında yüksek oranda bir örtüşme mevcuttur.

Yine de, daha önce belirttiğim gibi, dönemin Hristiyan yerleşimini anlamak için 12. yüzyıl kiliselerinin dağılımını gösteren bir harita daha güvenilir olabilir. Fakat bu da Ellenblum'un fikirleri ile çakışır gözükmemektedir. Manastırlar ve kırsal bölgelerdeki kiliselerin en yoğun olduğu yerler Kudüs, Betlehem ve Lud olarak göze çarpar. Galile (yani Nazaret, Taberiye ve Akra piskoposlukları) ve Kayseriyye (Hayfa dahil) bölgelerindeki kilise dağılımı daha seyrekler. Bu bölgeler dini yapılanmaya sahne olan Tabor Dağı ve Karmel Dağını da içine almaktadır. Güney Ürdün'de de küçük bir kilise gurubu bulunmaktadır.

Haritadaki diğer kırsal kesimler boştur. Bu göstermektedir ki, tecrit edilmiş Sebastiye Katedrali hariç, Nablus topraklarında hemen hemen bütün kiliseler kasaba içerisinde bulunmaktadır. Aynı şekilde Sur, Sayda, Beyrut, Hebron ve Banyas bölgelerinde de kırsal alan kiliseleri yok denecek kadar azdır. Ellenblum'un ifade ettiği gibi Nablus çevresinde kilise olmayışının sebebi Bizans döneminde Samarit olan kırsal kesim halkının 12. yüzyılda büyük çoğunlukla Müslüman olmasıdır. Alman hacı Thedoric, 1169 (ya da 1172) yılında Kudüs'ten Nablus'a doğru giderken, tarla süren büyük bir Müslüman gurup ile karşılaşır ve *"köylerde, kasabalarda ve o civarda pek çok inançsız yaşırdı"* demiştir. Tudelalı Benjamin, 1169 yılında Nablus içinde ve çevresinde yaşayan Samarit nüfusunu 1000 olarak bildirmiştir. Endülüslü seyyah İbn Cübeyr de 1183 yılında geçtiği Tıbnin ve Sur bölgelerinde Müslümanların yaşadığını kaydetmiştir. Aynı durum Marunî ve Ortodoks kiliselerinin yetersiz kayıtlarından dolayı Sayda ve Beyrut için de geçerlidir.

Latin ve Ortodoks kiliselerinin dağılımı da Ellenblum’un Frankların kurulmuş Hristiyan bölgelerine yerleşme eğiliminde oldukları tezini desteklemektedir ki Kudüs ve Galile en belirgin örneklerdir. Fakat kiliselerin haritası, onun batı Galile’deki Frank yerleşiminin yoğunlaşmasının sebeplerinin burada daha fazla yerel Hristiyanların yaşadığı tezini desteklemez. Gerçekte doğu ve batı Galile bölgeleri arasında kilise dağılımı açısından belirgin bir fark görülmemektedir. Müslüman ve Hristiyanların da bulunduğu Taberiye’da hafif bir yığılma vardır. Batı Galile’deki arkeolojik sit alanlarında Haçlılara ait olanların fazlalığı şöyle açıklanabilir: Bu bölge Akra’ya çok yakındır ve 13. yüzyılda Galile’nin sadece bir kısmı tam olarak Frankların kontrolündeydi. 1183 yılındaki İbn Cübeyr’in kayıtlarına göre Akra civarındaki Frank mülklerinde işleri yürüten Müslüman kahyaların varlığı ve bunların aileleri ve adamları ile kaldığı binaların ancak sadece arkeolojik olarak Frank kırsal binaları şeklinde tespit edilebileceğini anlıyoruz.

Elbette ki kiliselerin en yoğun olduğu yerler büyük kasabalardır. Ancak kırsal kesimdeki ve şehirlerdeki kilise sayısı dengelenmişti ve bu sayılara bakıp ta şehir ve kırsal kesimlerin nüfuslarının eşit olduğu bile düşünülebilir. 12. yüzyıl Filistin’inde bir kasabada nelerin bulunduğunu kesin olarak ifade etmek kolay değildir. Çok geniş bir bakış açısı ile baksak bile kasaba kiliselerinin sayısı, toplam 358’in ancak 218 tanesini (%60) kapsar ki bu yerleşim birimlerinin bazılarının fiziksel olarak büyük köylerden pek farkı yoktur.

12. yüzyılda en çok kiliseye sahip olan kasabalar 75 tane ile Kudüs, 27 tane ile Akra, 12 tane ile Beyrut, 11 tane ile Askalan, 10 tane ile Sur - Taberiye -Yafa, 8 tane ile Nablus, 6 tane ile Sayda ve 4 tane ile Kayseriyye - Kerek -Nazaret’tir. 13. yüzyılda Frank yerleşiminin kıyı

şeridinde sıkışması ile sahil kentlerindeki kilise sayısı artarken, iç kesimlerde düşüşler olmuştur. Böylece Akra 71 ve Kudüs sadece 34 tane ile konumu değiştirirken onları 22 tane ile Tyre, 14 tane ile Beyrut, 12 tane ile Yafa, 9 tane ile Kayseriyye ve 8 tane ile Sayda takip ediyordu.

Burada takdim edilen sonuçlar tabii olarak genelleme ve tahminlerden ibarettir. Haçlılar dönemi Filistin'inin farklı dil ve din nüfusunun dağılımı hakkında belgelerde ve diğer kaynaklardaki şahıs ve yer adları üzerine detaylı araştırma yapılarak daha fazla bilgi ortaya konabilir.

**Tablo I: Katedral, Manastır ve Kiliseler**

|                         | Latin      | Ortodoks   | Ermeni   | Yakubi   | Maruni   |
|-------------------------|------------|------------|----------|----------|----------|
| <b>Katedraller</b>      | 15         | 1          | 1        | 2        | -        |
| <b>Bölge Kiliseleri</b> | 50         | 17         | -        | 1        | 1        |
| <b>Manastırlar</b>      | 78         | 60         | 3        | 1        | -        |
| <b>Bağlı Kiliseler</b>  | 16         | 16         | -        | -        | 1        |
| <b>Küçük Kiliseler</b>  | 65         | 29         | -        | -        | -        |
| <b>Toplam</b>           | <b>224</b> | <b>123</b> | <b>4</b> | <b>4</b> | <b>2</b> |

**Tablo II: Latin Manastır Evleri**

| Topluluk          | Ana       | Bağlı     | Bölge     | Küçük     |
|-------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Auustinian        | 11        | 10        | 3         | 5         |
| Benedikten        | 21        | 5         | 5         | 5         |
| Cisteryen         | 2         | -         | -         | -         |
| Premonstratensian | 5         | -         | -         | 1         |
| Trinitarian       | 1         | -         | -         | -         |
| Diğerleri         | 7         | -         | -         | -         |
| Hospitaller       | 17        | -         | 1         | 3         |
| Templer           | 8         | 1         | 4         | -         |
| St. Lazarus       | 5         | -         | -         | -         |
| Mount Joy         | 1         | -         | -         | -         |
| <b>Toplam</b>     | <b>78</b> | <b>16</b> | <b>13</b> | <b>14</b> |

**Tablo III: 12. Yüzyıl Büyük Kent Kilise Sayısı**

|            |    |
|------------|----|
| Kudüs      | 75 |
| Akra       | 27 |
| Beyrut     | 12 |
| Askalan    | 11 |
| Sur        | 10 |
| Taberiye   | 10 |
| Yafa       | 10 |
| Nablus     | 8  |
| Sayda      | 6  |
| Kayseriyye | 4  |
| Kerek      | 4  |
| Nazaret    | 4  |

**Tablo IV: 13. Yüzyıl Büyük Kent Kilise Sayısı**

|            |    |
|------------|----|
| Akra       | 71 |
| Kudüs      | 34 |
| Sur        | 22 |
| Beyrut     | 14 |
| Yafa       | 12 |
| Kayseriyye | 9  |
| Sayda      | 8  |